

Формування радянських державно-політичних структур у Західній Україні (1939–1941 рр.)

У статті на основі архівних матеріалів, монографій та наукових публікацій проаналізовано особливості формування радянських державно-політичних структур на західноукраїнських землях і ставлення до них місцевого населення.

Ключові слова: радянські державно-політичні структури, тимчасові управління, західноукраїнські землі, політична система, Волинська область.

Бондар Лілія. Формирование советских государственно-политических структур в Западной Украине (1939–1941 гг.). В статье на основе архивных материалов, монографий и научных публикаций проанализированы особенности формирования советских государственно-политических структур на западноукраинских землях и отношение к ним местного населения.

Ключевые слова: советские государственно-политические структуры, временные управление, западно-украинские земли, политическая система, Волынская область.

Bondar Liliya. Formation of the Soviet State and Political Structures in Western Ukraine 1939–1941 Years. The article is based of the archival materials, monographs and scientific publications of the Soviet state and political structures in western Ukraine and attitudes to them of local people.

Key words: Soviet state and political structures, time administration, West Ukrainian lands, the political system, Volyn region.

Унаслідок радянсько-німецьких домовленостей Західна Україна, у тому числі й Волинь, опинилася у 1939 р. у «сфері інтересів СРСР». 31 серпня 1939 р. народний комісар закордонних справ Радянського Союзу В'ячеслав Молотов, виступаючи на сесії Верховної Ради СРСР, сказав: «Вчора ще фашисти Німеччини проводили щодо СРСР ворожу нам зовнішню політику. Так, вчора ще у галузі зовнішніх відносин ми були ворогами. Сьогодні, однак, становище змінилося і ми перестали бути ворогами». Через декілька годин після цієї заяви німецька армія вторглася до Польщі, розпочавши Другу світову війну. Опираючись на попередні домовленості, Гітлер домагався від СРСР, щоб збройне вторгнення було одночасним із заходу й сходу. Проте в цей час Сталін зайняв вибіжувальну позицію, прагнучи втрутитися в події лише після розвалу Польщі.

Німецькі війська просувалися досить швидко на схід до території Польщі. Невдовзі вони з'явилися й на українських землях.

На нараді в Гітлера 12 вересня Ріббентроп і начальник штабу Верховного головнокомандування Вільгельм Кейтель говорили про можливість поділу Польщі на окремі регіональні утворення, маючи на увазі, зокрема, створення під протекторатом Німеччини західноукраїнської держави [8, 107–108].

Напевне, не в останню чергу під впливом погрозових умовлянь Ріббентропа від 15 вересня в Кремлі наважилися на збройну акцію, так і не дочекавшись повідомлень про падіння Варшави чи про втечу польського уряду за кордон. Саме 15 вересня війська західних військових округів були приведені в повну бойову готовність.

Уведення радянських військ у Західну Україну й Західну Білорусію обґрунтовувалося тим, що польський уряд не проявляв ознак життєздатності, а отже, Польща перетворилася на зручне поле для всіляких випадковостей і несподіванок, які можуть створити загрозу для СРСР.

Напередодні виступу радянських військ пересувна друкарня фронтової газети видрукувала 120 тис. листівок зі зверненням головнокомандуючого Українським фронтом Тимошенка до робітників і селян Західної України. Листівки були негайно відправлені до авіачастин та наступного дня вже розкидані над містами й селами. У зверненні, зокрема, відзначалося: «Забирайте до своїх рук панську землю... Скидайте владу поміщиків, беріть владу до своїх рук, вирішуйте самі свою долю!.. До зброї, наші брати. ми з вами!» Зарубіжний український дослідник Мирослав Прокоп вважає, що українське населення не піддалося на цю провокацію Москви, а американський професор польського походження Ян Гросс дотримується протилежної думки [7, 34].

Директива Українського фронту передбачала 17 вересня перейти державний кордон. Шепетівській групі (Советніков) наказувалося наступати на Рівне, й на наступний день оволодіти Луцьком. Воло-

чиська група (Голіков) мала наступати на Тернопіль, Львів, а Кам'янець-Подільська група (Тюленев) – на Чортків, Станіслав [9, 222]. Рух радянських військ не був безхмарним: Гродно, Шацьк, Колки стали ареною запеклих боїв, хоча великомасштабних операцій не зафіксовано.

Із початком війни ворожість українців до Польської держави ставала більш відкритою. Відступаючі польські частини розправлялися з місцевим українським населенням. У міру того, як польські сили слабшали й надходили радянські війська, жертвами дедалі частіше ставали поляки. Місцеві жителі розправлялися з польськими солдатами, які відстали від своїх частин, учиняли погроми над польськими осадниками тощо. Порядок після відходу військ покликана була утримувати Громадянська охорона (*Straz obywatelska*), що складалася з відставних польських офіцерів, чиновників, осадників. Українські ж націоналісти створювали власні загони міліції для охорони українського населення [3, 211].

Проте загалом ставлення до радянських військ серед українського населення не було ворожим. На відзначення їхнього приходу в селах і містах зводили тріумфальні арки; радянських солдатів і офіцерів вітали хлібом-сіллю, квітами, поцілунками. Гостинне прийняття радянських частин здебільшого не означало радянофільства чи поширення прокомуністичних настроїв. Найчастіше ентузіазм відображав реакцію на падіння ненависного польського режиму.

Практично у всіх публікаціях радянських істориків наголошується на ентузіазмі населення та його допомозі визволителям. Хоча інші західні дослідники, зокрема Василь Дмитришин, Кларенс Меннінг, не поділяють вищеназваної думки, вважаючи що Червона армія не зустріла ентузіазму з боку населення.

Із вступом радянських військ від 20 до 30 тис. керівників політичних партій, діячів громадських організацій, представників кооперації, журналістів, творчої інтелігенції, які жили на Західній Україні, виїхали на окуповану німцями територію Польщі.

Напередодні приходу радянських військ у містах і селах Волинського воєводства колишні члени КПЗУ почали створювати революційні комітети. У Луцьку, Ковелі, Рівному, Здолбунові та інших населених пунктах організовували ревкоми, які почали створювати загони червоної гвардії. У селі Любитів Ковельського повіту 18 вересня 1939 р. обрано ревком на чолі з членом КПЗУ С. В'юном. Але комуністичний рух на західних землях скомпрометований розпуском КПЗУ, тому активність її колишніх членів не подобалася новій владі. Недовір'я до колишніх членів КПЗУ було таким великим, що лише 47 західноукраїнських комуністів у довоєнний період переведено у ВКП(б) [6, 11].

Націоналістичне керівництво ОУН спочатку утримувалося від активних дій. Крайова ексекютива ОУН намагалася розпочати антипольське збройне повстання, але зіткнулося із заборонаю ПУНу. На початку вересня у зв'язку із ситуацією на фронтах і постійними німецькими бомбардуваннями міст польська влада звільнила всіх кримінальних і політичних в'язнів. Так на волі опинилися Микола Лебедь, Микола Климишин й інші лідери ОУН (Степан Бандера втік із в'язниці). Протягом перших тижнів політичних змін вони перебували в Західній Україні, визначаючи завдання для рядових членів, а пізніше перебралися в німецьку зону окупації.

У перший же день війни – 1 вересня 1939 р. «націоналістична пресова служба» розіслала по всьому світу в редакції націоналістичних та прихильних до них видань інструкцію з викладом тез щодо політичної позиції організації, у якій наголошувалося: «Українські визвольні змагання є власно підметні і на їх мету і засади не може мати впливу ніяка міжнародна ситуація... Виступимо тоді, коли для цього буде найдогідніша хвилина» [5, 105].

Загалом ОУН у цей час, виконуючи свою програмну мету – вибороти українську державність, – обрала пронімецьку орієнтацію. Ситуацію всередині цієї партії ускладнювали внутрішні суперечності між Крайовою ексекютивою та Проводом українських націоналістів. Не викликає сумніву, що діячі ОУН, якби була на це їхня воля, надали б перевагу німецькій окупації перед радянською.

Прихильно поставилися до приходу Червоної армії євреї, що пояснювалося, зокрема, значно більшою часткою серед них комуністів чи симпатиків комуністичної ідеології. Однак ці настрої набули популярності переважно серед молоді. Що ж стосується ортодоксальної єврейської більшості, то вона вітала радянські війська з прагматичного розрахунку: там, куди вступала радянська армія, не було німецької зони окупації. Євреї вже відчули, що означають на практиці антисемітські теорії, адже в одному Перемишлі вбито близько 600–700 єврейських лікарів, адвокатів, рабинів й ін. Окрім того, на момент вакууму політичної влади – між відходом і приходом радянських військ – єврейське населення жило тривогою початку антиєврейських погромів, до яких могло вдатись українське населення.

Частина поляків теж лояльно поставилася до Червоної армії, адже для них прихід радянської влади здавався меншим злом, ніж загроза опинитися один на один з українцями.

Червоної армії, яка 17 вересня вступила на територію Польщі, удалось досягти порівняно легкого успіху за умов дезорієнтації та воєнного краху Речі Посполитої. Сутички між польськими й радянськими військами мали спорадичний характер, великих операцій не зафіксовано. Ставлення до радянських частин загалом не було ворожим. Однак, ентузіазм, із яким вітали червоноармійців, дуже швидко змінився розчаруванням.

Для легітимного оформлення нової політичної системи потрібен був час. Протягом цього перехідного періоду владу на місцях мали здійснювати тимчасові органи влади. Про це ж ішлося у зверненні від 29 вересня 1939 р. командуючого Українським фронтом С. Тимошенка «До трудового населення Західної України» [1, 85]. У перші дні після вступу радянських військ у Західну Україну роль цивільних організаторів у творенні нової державної структури залишалася другорядною. Усе в цьому процесі розподілялося таким чином:

- створення тимчасових управлінь, не ревкомів, а саме тимчасових управлінь із представником армії, представником НКВС і по одному представнику від робітників та лівої інтелігенції;
- організація постачання міського населення продовольством, захоплення складів продовольства; створення озброєних робітничих загонів для встановлення революційного порядку;
- створення по гмінах селянських комітетів із представників незаможників і середняків для захоплення поміщицьких та монастирських земель, а також земель великих державних чиновників і передача цих земель біднякам та середнякам.

«Всі ці заходи мають на меті зруйнування існуючої пансько-буржуазної влади. Вони повинні проводитися політичними працівниками армії та прикомандированими до армії політичними працівниками і працівниками НКВС» [9, 435].

Військова рада Українського фронту 3 жовтня затвердила Луцьке обласне тимчасове управління в складі В. А. Бегми, І. М. Мартиненка, П. Л. Тульнова, Р. В. Крутова. Головою управління призначено В. А. Бегму. У всіх містах, колишніх повітах і воєводствах створювалися тимчасові управління, а в селах і в колишніх гмінах – селянські комітети.

Таким чином, з перших днів приходу Червоної Армії на територію Волині всі функції державної влади здійснювалися тимчасовими управліннями й волосними та селянськими комітетами. Верхні щаблі ієрархії – обласні, міські, повітові тимчасові управління – комплектувалися прибулими зі сходу партійними радянськими працівниками. Для заповнення чисельних вакансій ЦК ВКП(б) наказав підібрати в Радянській Україні 2000 партійних і комсомольських працівників. Призначення на посади відбувалося відповідно до рівня керівної роботи в державних структурах. Так, головою Луцького обласного управління став один із секретарів Київського обкому КП(б)У – В. А. Бегма. Через кілька місяців В. А. Бегма стане першим секретарем обкому Ровенського обкому КП(б)У.

Нижчий щабель нової адміністрації – селянські комітети – формувалися на сільських сходах у присутності представників повітових тимчасових управлінь, часто армійських політпрацівників. Головною метою було недопущення обрання до складу сількомів, а особливо їхніх голів, «контрреволюційного елементу». Обрані таким чином сількоми найчастіше складалися з бідняків, які не користувалися авторитетом серед односельців.

Нормалізувати ситуацію новій владі вдалося досить швидко. Запроваджувалася комендантська година. Під загрозою покарання вимагалось здати зброю, заборонялося змінювати місце проживання, давати притулок стороннім особам. Починаючи з кінця вересня 1939 р. створювалась озброєна робітнича гвардія, а по селах – озброєні сільські дружини. Робітнича гвардія одночасно виконувала функції судів, виявляла та вилучала зброю, виловлювала офіцерів польської армії, осадників й інших ворогів нового порядку.

Тимчасові органи влади, маючи у своєму розпорядженні озброєні робітничі загони й сільські дружини, повністю взяли владу до своїх рук. Однак вони не могли вирішити питання про суспільний лад і державну владу. Ці важливі питання міг розв'язати лише представницький орган народної влади, обраний всім населенням Західної України. Для цього потрібно було скликати Народні збори Західної України, які б розв'язали питання про суть і форму влади. 7 жовтня опубліковано «Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України». Збори призначено на 22 жовтня 1939 р.

Більшовицька влада, щоб забезпечити собі перемогу на виборах, провела ретельний відбір кандидатів у депутати. До того ж вибори проходили на безальтернативній основі, у час, коли вже

була заборонена діяльність усіх політичних партій, закриті всі українські культурно-освітні й громадські організації. Над пресою встановлювалася жорстка комуністична цензура.

Найбільш технічно складною та трудомісткою операцією було складання списків виборців. Справу ускладнювали біженці з центральних і західних воєводств Польщі. До складання списків залучено місцевих учителів. За повідомленням газети «Правда» у Луцьку 62 реєстратори протягом семи днів обійшли всі будинки та внесли до списків громадян, які досягли 18 річного віку. Остаточну перевірку складених таким чином списків доручили армійським агітаторам. Частина біженців уникала внесення в списки просто з недовіри до будь-якої реєстрації за умов військового стану, інша частина – переважно поляки – через антирадянські переконання та небажання голосувати за фактичне відлучення від Польщі східних територій.

Проводилася надзвичайно активна агітаційна кампанія, у якій важлива роль належала пресі. Друкувалися великі, на чверть всього номера газети, статті під заголовками «Нездоланна сила радянського народу», «Суспільний лад Союзу РСР» тощо. Характерним було встановлення гучномовців на центральних вулицях і площах міст. У зв'язку з підготовкою до виборів депутатів на українські Народні збори Тимчасове управління міста Ровно прийняло рішення провести семінар кращих агітаторів із відривом від виробництва у кількості 80 осіб упродовж 10 днів. Отже, передвиборна агітація переслідувала громадянина скрізь: на масових заходах, на робочому місці, удома, на вулиці, на сторінках газет.

Однак були й труднощі. Члени ОУН розгорнули контрагітацію, перешкоджали проведенню передвиборної кампанії. Тому під час виборів у села вводилися військові гарнізони, за ходом виборів слідували чекісти. У результаті на Волині за поданих кандидатів проголосувало 90,6 % виборців. У той же час майже 22 000 бюлетенів визнано недійсними [3, 111].

Частина депутатів, незважаючи на старанну фільтрацію та підготовку, виявилася не такою вже слухняною, як цього хотілося б новій владі. З огляду на це та щоб уникнути непередбачуваних ситуацій, усі документи, які мали ухвалюватися Народними зборами, були завчасно підготовлені в Києві й погоджені з Москвою. Для депутатів залишилося одне – затвердити їх. Під час проведення Народних зборів до Львова стягнуто додаткові загони міліції, у підвищену готовність приведено війська.

26–28 жовтня 1939 р. у Великому театрі у Львові відбулися Народні збори Західної України. Їх відкрив професор Кирило Студинський. Збори затвердили низку документів, серед яких – Декларації про встановлення Радянської влади у Західній Україні та про входження Західної України до складу УРСР, Декларація про націоналізацію банків і великих промислових підприємств, поміщицьких та монастирських земель.

1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон про включення Західної України до складу СРСР, возз'єднання її з Радянською Україною. А вже через два тижні, 14 листопада, позачергова сесія Верховної Ради УРСР продублювала московське рішення, прийнявши закон про прийняття Західної України до складу УРСР. На всій території Західної України набирали чинності конституції УРСР і СРСР.

Маючи легітимну основу, радянська влада доклала всіх зусиль для невідкладного впровадження рішень Народних зборів у життя. 4 грудня 1939 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ «Про розмежування областей між Українською РСР та Білоруською РСР», а також затвердила указ «Про організацію Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей у складі Української РСР». До Волинської області увійшли Володимир-Волинський, Городівський, Ковельський, Луцький, Любомський, Камінь-Каширський повіти. До Ровенської – Дубенський, Здолбунівський, Костопільський, Ровенський, Сарненський, з включенням в останній повіт населених пунктів Пінського та Столінського повітів БРСР, які відійшли до УРСР [8, 112].

Проіснувавши до грудня 1939 – січня 1940 р., тимчасові органи влади підготували ґрунт для запровадження адміністративної системи, яка повністю відповідала радянському зразку. Згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 1 жовтня 1939 р. «Про створення первинних партійних організацій і оголошення прийому до партії в західних областях УРСР», почали створюватися партійні організації в краї. Відповідно до постанови перші партійні організації були створені насамперед на залізничному транспорті, великих промислових підприємствах.

8 грудня 1939 р. ЦК ВКП(б)У затвердив склад бюро Волинського обкому партії.

Щодо соціального складу більшовицьких організацій, то в них переважали службовці. Зазвичай, це були вихідці зі східних районів УРСР та інших республік, прислані сюди на керівні посади згідно з постановою ЦК ВКП(б)У про відбір 495 працівників для заміщення посад перших, других і третіх секретарів на заході. Серед них – П. Таценко (Волинська обл.), В. Бегма (Рівненська обл.), які до цього працювали в органах ЦК КП(б)У.

На 1 квітня 1941 р. чисельність номенклатурних працівників обкому КП(б)У Волинської області складала 1581 особи. Із них членами КП(б)У були 1498 осіб. Про освітній рівень можна судити з таких даних: вища освіта – 151 особа (10 %), середня та неповна середня освіта – 759 (48 %), початкова освіта – 671 (42 %). За національним складом: українців – 708 осіб, євреїв – 107, поляків – дев'ять, інших національностей – 47 [8, 120].

У січні 1940 р. у західноукраїнських землях проведено новий адміністративний поділ: замість повітів і гмін створено райони. У січні–березні 1940 р. утворено сільські, селищні та районні ради з відповідними відділами й комісіями.

Радянські органи, як і партійні, створені не способом виборності, а через затвердження їх складу зверху донизу.

Місцеві активісти займали посади завідувачів відділів виконкомів, а ключові позиції у владних структурах залишалися в руках адміністративного корпусу, відрядженого зі сходу України.

Важливим заходом було проведення виборів депутатів від областей до Верховних Рад СРСР і УРСР, які відбулися 24 березня 1940 р., а також виборів до місцевих рад 25 грудня цього ж року.

Із 24 січня на Волині широко розгорнулася виборча кампанія, яка за рівнем підготовки набагато перевищувала кампанію зі скликання Народних зборів. У містах і селах лектори проводили активну агітаційно-масову роботу. Про проблеми передвиборчої боротьби свідчать випадки підпалення дільниць, нищення бюлетенів і наочної агітації.

15 грудня 1940 р. у виборах до обласних, міських, селищних і сільських рад депутатів трудящих по Рівненській та Волинській областях взяли участь майже 99 % виборців. Ключові позиції у владних структурах опинилися в руках службовців, переважно відряджених зі сходу України. Тому вибори, як до місцевих рад, так і попередні – до Верховних Рад СРСР й УРСР, не мали нічого спільного з вільним волевиявленням народу, а служили поширенню та зміцненню тоталітарного контролю держави над усіма громадянами.

Ще одним показовим інструментом політичного контролю в руках партії були комсомольські організації. Бюро ЦК ВЛКСМ 4 жовтня прийняло рішення про створення в Західній Україні організації ВЛКСМ. Уже за знайомою схемою 13 грудня ЦК ВЛКСМУ затвердив бюро обкомів комсомолу, пізніше за таким самим зразком утворювалися районні комітети комсомолу. Потрібно відзначити, що молодь села не спішила до нових молодіжних структур, оскільки в більшості перебувала під впливом націоналістичного руху.

Ставлення влади до профспілкового руху на Волині формувалося на двох принципових засадах. Перша – всі профспілкові організації в Польщі, на думку влади, мали буржуазний характер, тому не могли існувати. Інша думка впливала з ленінських настанов про роль профспілок як «школи комунізму».

Всесоюзна Центральна рада професійних спілок після розпуску профспілок провела перереєстрацію членів організації. Паралельно відбувався запис до нових профспілок. На всіх підприємствах Рівненщини та Волині проведено перереєстрацію членів профспілок і видано тимчасові посвідчення. Якщо за польської влади в профспілки об'єднувалися лише 7–8 % працюючих, то в нові профспілки зараховували 80–85 %. Швидкими темпами проведено вибори профспілкових органів. Більшовики сліdkували, щоб у профспілки не потрапили колишні фабриканти, купці, члени політичних партій та організацій, які діяли в краї до приходу радянської влади.

Після вересня 1939 р. були розігнані численні громадські, просвітницькі, культурно-освітні організації. Серед них – «Рідна хата», «Просвітянська хата», «Пласт», «Товариство імені Петра Могили». На місце цих організацій насаджувались інші, які існували на сході УРСР. У березні 1940 р. затверджено обласні комітети Червоного хреста СРСР і ради Тсвіахіму, створено спортивні товариства «Спартак», «Динамо», «Локомотив» тощо.

Процес радянізації на західноукраїнських землях супроводжувався творенням карально-репресивних органів – суду, прокуратури, НКВС. Їх створення було визначене наказами тодішнього нар-

кома внутрішніх справ Л. Берії від 6 листопада 1939 р. «Про організацію органів НКВС Західної України» й «Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами». Згідно з цими наказами, в областях створювались обласні управління НКВС, повітові апарати [3, 119].

В областях були в'язниці. У березні 1941 р. всі в'язниці та території краю передано в повне підпорядкування репресивних органів, які з початком німецько-радянської війни розпочали винищення в'язнів. Так, у в'язницях Луцька розстріляно 2000 в'язнів, у Дубному – 500 осіб [3, 129].

Отже, у 1939–1941 рр. на західноукраїнських землях ліквідовано старий державний апарат і завершено процес формування радянської державно-політичної системи.

Отже, радянська тоталітарна система, незважаючи на зростаючий спротив населення, була навіязана без будь-яких суттєвих змін порівняно зі східними районами країни. Головними елементами нової системи стали партійні й каральні органи, а всі інші структури лише підпорядковувалися їм. Установлення радянської влади в краї стало першою спробою «експортувати» радянський тоталітарний режим. Москва виявляла при цьому певну обережність і спочатку намагалася пристосуватися до місцевих умов. Про це можуть свідчити соціально-економічні й культурно-духовні аспекти «радянзації».

Список використаної літератури

1. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР [Текст] / Бабій Б. М. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – 196 с.
2. Баран В. Україна: західні землі 1939–1941 / В. Баран, В. Токарський. – Л. : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. – 448 с.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр.: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз [Текст] : у 2 кн. Кн. 1 / Білас І. Г. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 432 с. ; Кн. 2. – 688 с.
4. Ковалюк В. Р. Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні на початку другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Ковалюк Вадим Романович ; Ужгородський ун-т. – Ужгород, 1994. – 22 с.
5. Ковалюк В. Р. Західна Україна на початку другої світової війни / В. Р. Ковалюк // Сторінки історії України. XX століття / за ред. С. В. Кульчицького. – К. : Освіта, 1992. – С. 99–112.
6. Ковалюк В. Р. Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні на початку другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Ковалюк Вадим Романович ; Ужгородський ун-т. – Ужгород, 1994. – 22 с.
7. Кучерепа М. Волинь: 1939–1941 рр. [Текст] : навч. посіб. / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 486 с.
8. Литвин М. Р. 1939. Західні землі України [Текст] / М. Р. Литвин, О. І. Луцький, К. Є. Науменко. – Л. : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 152 с.
9. Чорна книга України : зб. док., архівних матеріалів, листів, доп., дослідж., есе [Текст] / упорядк., ред. Ф. Зубанича ; передм. В. Яворівського. – К. : Вид. центр «Просвіта», 1998. – 784 с.

Іван Зуляк

Наукова й навчально-виховна діяльність Кременецького учительського інституту в 1940-х рр. (на основі архівних матеріалів)

У статті проаналізовано наукову й навчально-виховну діяльність Кременецького учительського інституту впродовж 1940-х рр. Досліджено особливості відновлення його функціонування в повоєнний період, охарактеризовано кадровий потенціал, розкрито вплив на становлення та подальший розвиток вищої педагогічної освіти на Волині.

Ключові слова: Кременецький учительський інститут, наукова діяльність, навчально-виховна діяльність, педагогічна освіта, повоєнний період.